

SOSYAL DEVLET

Prof. Dr. Orhan ALDIKAÇTI (*)

Söze başlarken, evvela, sizin şahsınızda Anayasa Mahkemesi Başkanına ve Samsun Merkez Belediyesi Başkanına ve sonra Samsun 19 Mayıs Üniversitesi temsilcisine toplantımıza katılan yönetime, yönetimden sorumlu kişilere ve Anayasa Mahkemesi üyelerine de saygılarımı sunuyorum.

Bugünkü toplantıya, bu sempozyuma katılırken, evvela, sübjektif olarak bazı duygularımın etkisinde kaldığımı açıklamak isterim. Bu etkilerden birincisi, evvela, benim, belki içinizde en yaşlı Samsunlu olmam; Samsun'da 1924 yılında doğdum. İlkokulu burada bitirdim, sonra allemin bir dahıyla beraber İstanbul'a gittim. Onun içindir ki, bu doğduğum yerlere, hele ilkokulu bitirdiğim bu alanda yapılan bu binadaki bu toplantıya katılmaktan da özel bir heyecan duyduğumu vurgulamak isterim.

Diğer taraftan, beni bu toplantıya katılmaya iten sebeplerden birisi de Anayasa Mahkemesi'nin 35 yıllık geçmişine rağmen, hâlâ tartışılır bir hale gelmesidir. 1982 Anayasası hazırlanırken, elimden geldiği kadar, Anayasa Mahkemesi'nin varlığına karşı çıkanları cevaplandırmaya çalıştım; ama, zaten, Anayasa Mahkemesi Türk toplumunun bilincine işlemiş, yerleşmiş bir kuruluştur, bizim savunmamız sadece şekil bakımından önemliydi; ama, ne olursa olsun, Anayasa Mahkemesini de, Danışma Meclisini de savunduk ve tasarıya koyduk. Onun içindir ki, heyecanlıyım, onun içindir ki, hem doğduğum yerde, Anayasa Mahkemesi'ni konu alan bir tartışmada, özellikle son aylarda yahut son yıllarda demiyorum ama, son aylarda yoğunlaşan, Anayasa Mahkemesi'ne karşı olan davranışlara bir cevap teşkil eder ümidiyle bugünkü toplantıya katıldım. Bunun için, hepimizi, tekrar, ayrı ayrı selamlar ve Samsunlu hemşerilerime en derin saygılarımı sunarım.

(*) Emekli Öğretim Üyesi.

Yazılı metin verilmediğinden, çözümlü yapılan metin konulmuştur.

Değerli dinleyenlerim, Birinci Dünya Savaşından sonra, 1919 Weimar Anayasası'nda bir sosyal haklar kavramı yer aldı. Aslında bu sosyal haklar kavramının yer almasıyla oluşan sosyal devlet fikri, 1793 Fransız Anayasası'nda vardı; ama, 1793 Fransız Anayasasının talihsiz sonu, aynen, Weimar Anayasası'nın talihsiz sonu gibi Hitler'in iktidara gelmesiyle yürürlükten kaldırılan Weimar Anayasası'nın sonu gibi üzüntü vericiydi; ama, sosyal devlet fikri, bununla kaybolmadı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1919'daki Weimar Anayasası'nı takiben, 1946 Fransız Anayasası, 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası sosyal haklara dayanan, sosyal devlet ilkesini anayasalarına koydular.

Sonra, Alman Anayasası'ndan önce, 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi ve sonra da 4 Kasım 1950'de Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Antlaşması sosyal devlet kavramına yeni temeller getirdi ve yeni yönler gösterdi.

Bundan sonra da 18 Ekim 1961'de Avrupa Sosyal Hakları Şartı imzalandı ve 9 Haziran 1975'te Yunan, 2 Nisan 1976'da Portekiz, 29 Aralık 1978'de de İspanya Anayasaları sosyal devlet ilkesini temel aldılar. Ama biz, bu son üç devletten daha önce 1961 Anayasası'nı düzenlerken, sosyal devlet ilkesini anayasamıza koymuş ve anayasa hukukundaki gelişmenin yeni bir aşamasına katılmıştık. Neydi bu yeni aşama, bunu, tarih sırasına göre görmeye çalışalım:

Sosyal devlet ilkesinin belirmesi anayasa hukukundaki köklü bir değişiklikle meydana gelmiştir dedim. Bu köklü değişikliğin evvela bir kanadı seçmen seçimiyle ilgilidir, seçimlerle ilgilidir, diğer kanadı ise sanayi devrimıyla ilgilidir. Seçmenler, 1830'lardan önce, Fransız İhtilali vesaire zamanında oy verebilmek için, sanıldığı gibi genel oy prensibine bağlı değildiler. Oy verebilmek için yahut da seçmen olabilmek için servet, cinsiyet, ırk ve eğitim ölçüleri dikkate alınıyordu; yani, belirli servete sahip olanlar oy verebiliyordu, cinsiyette erkek kadın ayrımı, kadınları seçme hakkından yoksun bırakıyordu, ırk sorunu vardı -bildiğiniz gibi ırk sorunu her yerde önemle uygulanmakta idi, Amerika Birleşik Devletlerinde de, özellikle zenci sorunu tamamen önemli bir unsur olarak anayasa hukukunda geliyordu- ve nihayet eğitimde de yetenekler bir ölçü içerisinde seçmen olabilme hakkını düzenliyordu. Bu şekilde, bazı seçmenler iki üç oy hakkına sahiptiler, servete sahip olanlar oy ve-

rebiliyordu ve bu düzen geliyordu. Tabii, böyle bir düzenin, milli egemenlik ilkesinin ruhuna uygun olarak, milli egemenlik ilkesinin belirtisi olarak ortaya çıkan parlamentolar, milli egemenlik ilkesinin temeli bulunan millete dayanmıyor ve milleti temsil etmiyordu. Bundan dolayı da parlamentolar varlıklı sınıfın temsilcileri haline geliyordu.

İşte 17 nci Yüzyıldan itibaren başlayan aydınlık çağı 18 inci Yüzyılda gittikçe kuvvetlenerek geliştiği zaman, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, bu anayasanın konması için yapılan hürriyet mücadelesi ve sonunda da İngiltere'deki etkileri 1832 yılında, İngiliz Lordlar Kamarasının -bu belirtiyi vurgulamak istiyorum- aldığı bir kararla büyük bir adım attı ve servete dayanan oy sisteminde aşağı yukarı yüzde 50'lilik bir tıraş yapıldı ve seçmen sayısı artırıldı -bu tabii işçilere hitap eden bir davranıştı- 1867'de yeniden bir düzen getirildi ve bu sefer bütün erkek işçiler bir oy hakkına sahip oldu.

Ben sadece bu başlangıç noktalarını belirterek açıklamama devam ediyorum, 1867'den sonra, ilk önce 1892'de, İşçi Partisi'nin daha önce kurulmasından sonra, İşçi Partisi, İngiliz Parlamentosuna tek bir işçi milletvekili soktu; bu büyük bir adım, bu ilk hamle. Bundan sonra diğer devletlere de bu yayıldı ve parlamentolar yavaş yavaş gerçekten milleti temsil eden, milletin temsilcisi niteliğini kazanarak gittikçe daha fazla sayıda milletvekilini meclise sokan sol grupların -diye isimlendirilen- etkisinde kaldı ve bu etki dolayısıyla parlamentolar, herkesin menfaatlarını, herkesin hayat şartlarını düşünen kuralları oylamaya koydular ve bu oylamaların büyük bir kısmı başarıyla sonuçlandı ve işte bu fikirlerin gelişmesiyle, biraz evvel söylediğim gibi, 1919'daki Alman Weimar Anayasası yapıldı; ama, işte Hitler geldi kaldırdı ve daha sonra aynı tempo devam etti. Aynı tempo devam ederken, bu temponun, asıl İngiltere'de welfare state ismi altında, ama aynı hedefe yönelik bir gelişmenin içinde olduğu görüldü.

Asıl vurgulamak istediğim şu : 19 Mayısın kutsal olduğu bir şehirde, o da cumhuriyetin ilk döneminde, hele 1930'lardan sonra, Türkiye'de de sosyal devlet ilkesinin bazı ölçüleri, bazı belirtileri görüldü; eğitimin ücretsiz olması gibi, sağlık hizmetlerinin memleket hastanelerinde ücretsiz görülmesi gibi, üniversitelerin eğitime açık

olması ve çok cüzi takslarla üniversitelerde eğitimin yapılması gibi; yani, Türkiye, sosyal alanda ilk adımlarını atan ülkelerden birisiydi Atatürk'ün döneminde, Atatürk'ün liderliğinde; bu vesileyle onu saygıyla bir kere daha anmak isterim.

Değerli arkadaşlar, bu gelişme İkinci Dünya Savaşından sonra hızlandı ve biraz evvel saydığım devletler sosyal devlet ilkesini benimsediler ve sosyal devlete doğru bir gelişme oldu. Neydi bu sosyal devlete doğru olan gelişme?

İlk başlangıçta söylediğim gibi, sosyal devlet ilkesi, çalışan, çalıştığı halde maddi imkânları onurlu bir hayat sürmeye yetişmeyen, insan haysiyetine uygun bir hayat tarzı elde edemeyen kişilere devletin yardımcı olmasıydı; ama, bu, tamamen pragmatik bir şekilde, biraz evvel Türkiye örneğinde belirttiğim gibi, bölük pörçük, parça parça yapıyordu. Yani, devlet yeter derecede varlığı olmayan insanlara yardımcı oluyordu; bu, liberal devlet telakkisinde köklü bir değişiklik meydana getirmekte idi ve o kadar büyük bir değişiklik meydana getirmekteydi ki, sorun anlaşılmadı, sosyal devlet sosyalizm midir tartışmaları ortaya atıldı, sosyal devletin komünizme doğru bir adım teşkil ettiği görüşü savunuldu, bunların hiçbiri doğru değildi. Sosyal devlet, demokratik düzen içerisinde, parlamento aracılığıyla, insanların, dargelirlilerin yardımına koşan bir devlet şeklinde ortaya çıktı.

Bu gelişmede, sosyal devletin tamamen karşısında olan Marksçı felsefenin başlangıç kısmına bağlı kalan Lenin ve arkadaşları, ön planda idiler. Lenin, demokrasi düzeni içerisinde değişikliklerin, yardımların yapılmasını savunan Kauski ve Benştayn'ı hafif diye ilan ediyordu ve bundan dolayı da belki, biraz evvel söylediğim gibi, sosyal devlet kavramı bazı insanlarca, Marksizmin bir belirtisi sayılıyordu.

Ama, şurası muhakkak ki, Marksizmin ortaya çıkmasında rol alan, yer alan sanayi devrimini gerçekleştirdiği zaman, sanayi devriminin gerçekleşmesiyle işçi sayısı süratle azalmıştı ve arz ve talep kanununa göre işverenler -yahut da kelimeyi korkmadan kullanalım- kapitalistler, işçileri akıl almaz koşullar içerisinde çalıştırıyorlardı; kadınlar, erkeklerin yarı ücretiyle 16-17 saat, sekiz dokuz yaşındaki çocuklar madenlerde furgonları iterek hayatlarını kazanmaya çalışıyorlardı; ama, ne olursa olsun, bu düzen, işçi sayısını artırıyordu ve bir sömürü düzeni meydana geliyordu.

İşte bu sömürü düzenine karşı, Marks bir tepkiyle ortaya çıktı; felsefesiyle, düşünceyle menfi düşünenler -biri de benim- bunların söylemesi gereken husus, Marks'ın, çıkışta, insancıl bir düşünceyle yola çıktığıdır ve insanları, kapitalistlerin sömürsünden kurtarmak isterken, salık verdiği proleterya diktatörlüğü -ki, Marks, bundan 1871'den sonra vazgeçmiştir- sistemiyle, insanları, sömürünün en dehşetlisine, insanların karşı koyamayacağı, hiçbir şekilde, devlet sömürüsüne kurban etmiştir. İnsanların, o zamana kadar çalışan işçilerin işi bırakıp, örnek hakları vardı, Kauski ve Benştayn'ın belirttikleri gibi, proleterya diktatörlüğünde, insanların, işi bırakıyorum demek, ne olursa olsun, ben ölürsem önemi yok demek hakkı dahi yoktu. İşte, bu düzen, bu diktatörlük düzeni, dediğimiz gibi bir korku yarattı ve bu korku da, belirtmek lazım, Parlamentoların millileşmesiyle birlikte, sosyal devlet ilkesini oluşturan ilkelerin birer birer kabulünü sağladı ve kabulüne yol açtı.

Bugün, bu sorunun üstüne eğildiğimiz zaman, görüyoruz ki, çeşitli tipler meydana çıkmaktadır. Yani, sosyal devlet ilkesi, henüz, billurlaşmış bir düzene, bir metoda sahip değildir, her devlet, sosyal devlet ilkesini bir ölçü içerisinde, kendi anladığı anlamda oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal ilişkilerin ilanı zamanımızda son derece zorunludur diyen Fransız 1946 Anayasası, bunun, çözümünü, tamamen politik güçlere bırakmaktaydı. İtalyan Anayasası üç başlıkta sorunu ele almıştı, birincisi, medeni ilişkiler, ikincisi, ahlaki ve sosyal ilişkiler ve üçüncüsü de ekonomik ilişkiler bölümünde, sosyal devletin niteliklerini belirtiyordu. Yunan Anayasası, kişisel ve sosyal hakkı tek başlık altında düzenlemektedir. İspanyol Anayasası da, sosyal hakları, anayasa içerisine tamamen dağıtarak, dağınık bir sistem meydana getirmiştir. Ama, bizim Anayasamız, fert hak ve hürriyetleri bölümünde sosyal hak konusunu ele almış 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası da -ne derlerse desinler- bu ilkeye bağlı kalarak, sosyal haklar bölümündeki hakları çoğaltmıştır ve yaymıştır. Bunları belirtmek için, evvela şunu söyleyelim : Örneğin, gençlerle ilgili haklar getirmiştir, çevre sorununu getirmiştir, tarihi eserlerin korunması sorununun getirmiştir ve daha -saymaya gerek yok- birkaç hak ve hürriyeti getirmiştir, sosyal haklar bölümünde.

Bu suretle, bizim patrimonumuzda, fert hak ve hürriyetleri patrimonumuzda, sosyal hakların içeriğiyle birlikte daha zenginleşmiş

ve daha çoğalmıştır. Ancak, bu sosyal hakları, bugün, şöyle bir tasnif yapmak istersek, üç bölümde aşağı yukarı inceleyebiliriz. Birincisi, bütün vatandaşlara ortak olan sosyal haklar, bütün vatandaşların yararlanacakları ortak haklar, bu, sağlığın korunması, öğrenme ve kültür edinme hakkı, insana yaşama hakkı, yaşama düzeninin düzenlenmesi hakkı, sosyal devletin sınırları içerisinde, devlete verilmiş bir yük olmaktadır. Bu yükü, bu görevi, devlet, yerine getirmekle sorumludur.

İkincisi, işçilere tanınan haklar; bunlar, çalışma hakkı, ücret konusu, çalışma koşulları, işçi ve işveren tarafından düzenlenen, işçi ve işverenin genellikle anlaşmasına bırakılan çalışma hakları, sendika kurma hakkı da, sosyal devletin işçilere tanınan hakların temellilerindendir, özlerindendir. Sonra, belli sosyal gruplara özgü haklar verilmektedir. Analar ve çocuklarla ilgili, özürliülerle ilgili sosyal haklar ve bütün bu hakların temelinde, bana göre, toplumun temel yapısı olan aile bulunmaktadır. Aile sorunu üzerine de, sosyal haklar bölümünde büyük bir dikkatle eğilinmeye çalışılmaktadır. Esasen, biraz sonra, bu çalışılmaktadır kelimesinin anlamını daha kesinleştirmeye, daha açık bir şekilde düzenlemeye çalışacağım ve sosyal haklar nihayet, mülkiyet hakkı; ama, bız, bunu sosyal haklar bölümüne koyduk, 1982 Anayasası'nda daha başka bir yere getirdiler; ama, bunun hiçbir önemi yoktur, esprisi birdir ve aynı ilkelerle gelişmektedir.

Burada sorun nerede? Devletin fonksiyonu nedir? Devlet, burada, insanı korumaktadır. Evvelce, fert hak ve hürriyetlerinde, devlet, sadece negatif, sadece dokunmaz, ferdi makedderatıyla başbaşa bırakırken, sosyal devlet ilkesinde, devlet, koruyucu, ferdin yanında ve fertle birlikte hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesine, insanların mutluluğu araştırmasında beraber çalışmaktadır. Sosyal devlet ilkesi, bu şekilde, Anayasamızda da yer almış ve işlemektedir, yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, bu çalışma sırasında belirtmek isterim ki, fıkırlar daha da gelişmiştir. Sosyal devlet ilkesinin anayasalara girmesinden sonra, daha ileriye gidilmiştir ve sadece söyledim, sağlığın korunmasında, genellik vardır, diğerleri, hepsi, bölümlere, sınıflara ayrılmıştır, onların sorunlarını çözmektedir; ama, artık, devletin, devlet görevini yerine getirirken, bütün vatandaşların hizmetinde bulunması gereği, zorunluluğu insanlık

tarafından gittide kabul edilmiştir, bu da, Anayasamızdaki sosyal güvenlik maddesiyle, 65 inci, 60 ıncı maddeyle gelişmektedir.

Buna göre, bunun yorumu belki biraz romantik olacak; ama, bütün insanlar, el ele vererek mutluluğu araştırmakla görevlidirler, araştırmak görevine sahip olmalıdırlar ve insanlar arasında, artık, bir ayrım yoktur, her insan, mutlu olmak hakkına sahiptir. Sosyal devlet ilkesinin, en sonunda vardığı sonuç budur. Budur ama, bir soru sorulabilir; sosyal devlet ilkesi, tam anlamıyla fonksiyonunu teoride olduğu gibi gerçekleştirmekte midir? Ne sorun ortaya çıkmaktadır? Bu sorunun şu şekilde cevaplandırılması mümkündür, o da, sosyal devlet ilkesi, teorideki, insana umut veren niteliğine rağmen, henüz, tamamen gerçekleştirememektedir, uygulama, her insanın derdine çare bulamamaktadır ve bu bulamayış da, Anayasa'da, 58 inci maddede belirtildiği gibi, devlet imkânları ölçüsünde bu hizmeti yerine getirir. Tabii, bu, çok esnek bir madde, sosyal devlete inanan bir iktidar bunu başka türlü kullanmaya çalışır, azami şekilde kullanmaya çalışır, sosyal devlet ilkesine inanan bir iktidar da, bu maddeye sığınarak, göstermelik bir iki tasarrufla, sosyal devlet ilkesini geliştirdiğini ileri sürebilir.

Ama, sayın dinleyenlerim, vaktim, sürem doldu, onun için konuyu daha fazla ileri götürmeyeceğim; fakat, şunu belirtmek isterim ki, biraz evvel de söyledim, bugün, insanlık içinde, aynen, sosyal devlet ilkesinin ilk zamanlarında, hatta, sosyal devlet ilkesi kullanılmadan gerçekleştirilen tasarruflar ve işlemlerin bütün insanlara yaygın olması ve bütün insanların elbirliğiyle, beraber, mutluluğu araştırması fikri, anayasalara gittikçe yerleşen, anayasalarda gittikçe kuvvetlenen kurallar olarak görülmektedir.

Sözlerime son verirken, hepinizi saygıyla selamlarım, iyi günler dilerim.